

ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA DAVLAT MOLIVAVIY NAZORATI
ORGANLARI FAOLIYATINI SAMARALI TASHKIL ETISH

Phd., prof. D.A.Sholdarov
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
G.O.Navruzova
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Kirish.

Davlat moliyaviy nazorati - bu davlat byudjeti tizimini tashkil etish va undan foydalanishning qonuniyligi, asosiligi, maqsadga muvofiqligi, oqilonaligi va optimal samaradorligi, huquqbuzarliklar va moliyaviy resurslardan noto'g'ri foydalanishni aniqlash va oldini olish, moliyaviy axborotning shaffofligini ta'minlash. Davlat moliyaviy nazorati tushunchasi yagona qonunchilik ta'rifiga ega bo'lmagani uchun u olimlar o'rtasida turli fikrlar va mulohazalarni keltirib chiqaradi va muqarrar ravishda ular o'rtasida kelishmovchiliklarga sabab bo'ladi. Eng muhimi, kontsepsiyani amalda qo'llashda qiyinchiliklar tug'diradi.

Binobarin, davlat moliyaviy nazoratini yanada aniqroq tushunish va bir xilda amalga oshirish uchun umumiy qabul qilingan yagona ta'rifni olish va uni davlat darajasidagi normativ-huquqiy hujjatda mustahkamlash zarur. Davlat byudjeti daromadlari va xarajatlari moddalarining asosiligi va oqilonaligini baholash, davlat byudjeti hisobidan qoplanadigan yoki byudjetni shakllantirish va ijro etishga ta'sir etuvchi xarajatlarni nazarda tutuvchi davlat qonunlari, shuningdek davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining normativ-huquqiy hujjatlari loyihalarini moliyaviy ekspertizadan o'tkazish vadavlat moliyaviy nazoratining barcha ilmiy ta'riflari o'zining ijobiy tomonlariga ega. Ulardan ba'zilari davlat moliyaviy nazoratining barcha mumkin bo'lgan elementlarining ancha tor doirasini o'z ichiga oladi, ba'zilari esa kengroq va ularning to'liq ro'yxatini o'z ichiga oladi.

Adabiyotlat sharhi. Yu. M.Voronin, moliyaviy nazoratni faqat qonuniylikni belgilash jarayoni sifatida emas, balki boshqaruv obyektining samaradorligi va natijadorligini baholash jarayoni sifatida ham ko'rishadi²⁶.

Xuddi shunday, "davlat moliyaviy nazorati" (DMN) tushunchasi boshqaruvning nazorat funksiyasi yoki moliya nazorat funksiyasi sifatida qaraladi. Shunday qilib, individual mutaxassislar to'g'ridan-to'g'ri moliya nazorat funksiyasi bilan DMN bog'laydi.²⁷ Haqiqatan ham, DMN yalpi ichki mahsulotning taqsimlanishini, tegishli mablag'lar bo'yicha milliy daromadni nazorat qilishni va ularni maqsadga yo'naltirishni o'z ichiga olgan moliyaviy nazorat funksiyasidir.

²⁶Воронин Ю. М. Государственный финансовый контроль. М.: Финансовый контроль, 2005

²⁷Рябухин С. Н. Аудит эффективности использования государственных ресурсов: монография. М.: Наука, 2004

Shunday qilib, yuqorida keltirilgan talqinga asoslanib, DMN doirasida faqat markazlashtirilgan va markazlashtirilmagan pul mablag'larini shakllantirish²⁸, taqsimlash va ulardan foydalanishning qonuniylikini aniqlash ko'zda tutilgan. Biroq, DMN ning moliyaviy nazorat funksiyasi bilan aloqasini ko'rsatib, uning mohiyati noto'g'ri ekanligini ko'rsatadi, chunki DMN ham boshqaruv funksiyasini o'z ichiga oladi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, DMN tasnifi bo'yicha ilmiy nashrlarda tasniflash uchun turli asoslar mavjud: B. V. Burtsev 38 turli tasniflash asoslarini taklif etadi;²⁹ C. V. Stepashin, V. A. Dvurechenskiy, E. A. Chegrinets, yu. A. Chernavin to'rtta asosni tashkil etadi. Shunday qilib, so'zning keng ma'nosida davlat moliyaviy nazorati milliy mulkni shakllantirish, ulardan foydalanish va ko'paytirishni nazorat qilishdir³⁰. Shu munosabat bilan, DMN jamiyatda ishlabchiqarish kuchlari va ishlab chiqarish munosabatlarinidavlat boshqaruvi funksiyasidir.

Xorijiy tajriba tahlili

Davlat moliyaviy nazorati organlarining ishlash tamoyillari muayyan mamlakatda shakllangan moliyaviy nazorat modeliga bog'liq. Ilg'or tajribalarni aniqlash maqsadida rivojlangan davlatlarning davlat moliyaviy nazorati sohasidagi tajribasi, jumladan, davlatlarning huquqiy hujjatlari, moliyaviy nazorat organlarining rasmiy veb-saytlari tahlil qilindi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi davlat moliyasining umumiy nazorati, davlat moliyasi ustidan parlament nazorati va davlat organlarining ichki nazorati va ichki auditini o'z ichiga olgan bir necha darajalardagi tajribalarni solishtirishdan iborat. Shu nuqtai nazardan, davlat moliyasining umumiy nazorati, parlament va hukumatning moliyaviy nazorati, shuningdek, davlat organlarida ichki nazorat va ichki audit kabi bir qancha darajalarda tajribalar solishtirildi. Davlat moliyasini umumiy nazorat qilish oliy nazorat organi zimmasidadir.

Masalan, Germaniya va Fransiyada bu funksiya Auditorlar sudiga yuklangan. Parlament asosiy siyosiy rolga ega bo'lgan monarxiya boshqaruv shaklidagi mamlakatlarda markaziy nazorat organi hukumatdan mustaqil bo'lib, to'g'ridan-to'g'ri parlamentga hisobot beradi, masalan, Buyuk Britaniya Milliy audit idorasi. Davlat moliyaviy nazoratining obyekti nafaqat byudjet jarayoni va fiskaltizim, balki bozor munosabatlari subyektlarining moliyaviy-xo'jalik faoliyatining butun jarayonidir. Bu davlat nazorati va boshqaruvining asosiy elementi sifatidagi moliyaviy nazoratning mohiyati va ahamiyatini belgilaydi.

²⁸Shokiraliyevich, G. I. (2021). Role of information and communication technologies in accounting and digital economy. SOUTH ASIAN JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT RESEARCH, 11(5), 17-20.

²⁹Бурцев В. В. Организация системы государственного финансового контроля в Российской Федерации: Теория и практика: монография. М.: Дашков и К, 2002

³⁰Кудбиев, Д. К., & Турсунова, Д. Д. (2018). ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЁТА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ. In Бухгалтерский учет: достижения и научные перспективы XXI века (pp. 87-93).

1- rasm. Professional standartlar quyidagilar uchun ishlab chiqilgan.³¹

Bugungi kunda byudjet jarayonining barcha bosqichlarida byudjet intizomiga rioya qilinishi ustidan doimiy va samarali nazoratni ta'minlash dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Zero, mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy-ijtimoiy islohotlarni moliyaviy ta'minlashda byudjet xarajatlarning samaradorligini oshirish, ularning aniq maqsadli va manzilli bo'lishiga erishish eng muhim vazifalardan biri sanaladi. Bu maqsadga erishish uchun byudjet intizomiga rioya etilishini yanada kuchaytirish, byudjet mablag'larining belgilangan maqsadlarda sarflanishi ustidan qattiq nazoratni ta'minlash juda muhimdir. Byudjet mablag'laridan foydalanish ustidan samarali davlat nazoratini amalga oshirishda moliyaviy nazorat organlar tizimi faoliyatini ham takomillashtirib borish muhim ahamiyatga egadir.

Xulosa.

Mamlakatimizda samarali moliyaviy nazorat tizimi yo'lga qo'yilganligi, byudjet mablag'laridan maqsadli, tejamli foydalanishni ta'minlash maqsadida Davlat moliyaviy nazorat inspeksiya va uning hududiy nazorat-taftish boshqarmalari tashkil etilganligiga qaramasdan, moliya organlari va byudjet muassasalari faoliyatida ba'zan byudjet mablag'larini noto'g'ri sarflash, noqonuniy xarajatlarni amalga oshirish, hamda byudjet mablag'larini o'zlashtirish holatlari barham topmayapti. Fikrimiz tasdig'i sifatida, byudjet tashkilotlarida amalga oshirilayotgan taftish va tekshirishlarda aniqlanayotgan quyidagi tizimli ravishdagi qoidabuzilishlar ko'rsatib o'tishimiz mumkin:

- byudjet muassasalari tomonidan xarajatlar smetasini rejalashtirishda amaldagi me'yoriy xujjatlar talablari chuqur o'rganilmaganligi natijasida byudjetdan ortiqcha mablag' olish;
- umumta'lim muassasalarida tarifkatsiya jadvalini tuzishda vakant soatlarga yuqori toifali tarif razryadlari qo'llanilishi natijasidan byudjetdan ortiqcha mablag' olish;

³¹Muallif tomonidan tayyorlandi. Asos: Филатова, Н. В. (2018). Организация муниципального финансового контроля в зарубежных странах: опыт Франции и Германии. Academy, (5 (32)), 60-63.

- turli sabablar bilan o'tilmagan dars soatlari hisobidan iqtisod bo'lgan mablag'larni o'z vaqtida (hisobot davri yakuni bilan) tegishli byudjetga qaytarilmasligi;

- vakant saqlanayotgan shtat birliklari hisobidan iqtisod bo'lgan mablag'larni o'z vaqtida (hisobot davri yakuni bilan) tegishli byudjetga qaytarilmasligi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: «O'zbekiston», 2023
2. O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. O'zbekiston Respublikasi qonuni. O'RQ-360-son. 26.12.2013.
3. Шохин С.О., Воронина Л. Н. Бюджетно-финансовый контроль и аудит. Теория и практика применения в России: научно-методическое пособие. М.: Финансы и статистика, 1997
4. Воронин Ю. М. Государственный финансовый контроль. М.: Финансовый контроль, 2005
5. Seyfrid, M. (2021). Bundesrechnungshof. Handwörterbuch des politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland, 80-82
6. 2020 EUROSAI KONGRESI AUDIT KELAJAGINI YOSHLASH UCHUN. Davlat auditixalqarojurnali, 12
7. Pelizzo, R. (2011). Hamdo'stlikdagi Davlat hisobiqo'mitalari: nazorat, samaradorlikvaboshqaruv. Hamdo'stlikvaqiyosiysiyosat, 49(4), 528-546
8. Scheers, B., Sterck, M., & Bouckaert, G. (2006). Lessons from Australian and British reforms in results oriented financial management. OECD journal on budgeting, 5(2), 133-162.